

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

12(21)

2012

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**RELIGIJOS ETNOLOGIJA
IR LIAUDIŠKASIS PAMALDUMAS**

Sudarytojas JONAS MARDOSA

**ETHNOLOGY OF RELIGION
AND FOLK RELIGIOSITY**

Edited by JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	7

Straipsniai / Articles

Religijos etnologija ir liaudiškasis pamaldumas / Ethnology of Religion and Folk Religiosity

Jonas Mardosa

Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudiškąjį pamaldumą: paradigmų ir tyrimo turinio klausimai	9
Introduction to the Ethnology of Religion, Folk Religion and Folk Piety: Paradigms and Research Content. Summary	27

Halina Bondarenko

Šiuolaikinė ukrainiečių liaudiškojo religingumo transformacija	31
Modern Transformation of Ukrainian Folk Religiosity. Summary	48

Skaidrė Urbonienė

Kryždirbystė išeivijoje: religingumo ir/ar lietuviškumo manifestacija	51
Cross Crafting in Emigration: Manifestation of Religiosity and / or Lithuanian Identity. Summary	72

Jonas Mardosa

Verbos sakralumas ir kasdieniškumas: lytiškumo dimensija	75
Sacred and Profane Aspects of Palm Sunday <i>Verba</i> : the Dimension of Gender. Summary	101

Rimantas Sliužinskas

Mirties kaip miego samprata Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų tradicijoje	105
The Understanding of Death as Sleeping in the Evangelic Lutheran Tradition of Klaipėda Region. Summary	120

Aušra Kairaitytė

Bibliinių ir hagiografinių siužetų plėtotė tradiciniame lietuvių folklore	123
The Development of Biblical and Hagiographic Plots in Traditional Lithuanian Folklore. Summary	142

Liudmila A. Tulceva

Sakralusis supimosi universumas rusų agrariniame kalendoriuje	145
The Sacral Universe of the <i>Kachalnoe</i> Day (before St Peter's Fast) in the Russian Agrarian Calendar. Summary	163

Kiti straipsniai / Other articles*Darius Daukšas*

Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas <i>ribinėse zonose</i>	167
<i>Lithuanian Poles: Constructing Ethnic and National Identity in Border Areas.</i>	
Summary	192

Diskusijos / Discussions*Irma Šidiškiene*

Antroponimų ir toponimų topografija etnografiniuose tekstuose: metodologinis požiūris	195
Topography of Anthroponyms and Toponyms in Ethnographic Texts: Methodological Approach. Summary	213

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Pertti J. Anttonen. Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship (<i>Lina Būgienė</i>)	215
Teodoras Lepneris. Prūsų lietuviai. V. Gerulaitienė (pareng.) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	221
Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose. V. Čiubrinskas (sud.) (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	224
Rasa Čepaitienė. Paveldosauga globaliajame pasaulyje (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	228

Konferencijos / Conferences

23-ioji AABS konferencija „Globalioji Baltija: ateinantys dvidešimt metų“ (<i>Auksulė Čepaitienė, Ieva Kripienė</i>)	238
12-oji EASA konferencija Paryžiuje (<i>Vida Savoniakaitė, Vytis Čiubrinskas</i>)	243

Sukaktys / Anniversaries

Venantui Mačiekui – 75-eri (<i>Gražina Kadžytė</i>)	249

Sukaktys

VENANTUI MAČIEKUI – 75-eri

Rokiškio kraštas yra išsaugojęs daug etnokultūrinės atminties, išugdęs žinomų jos puoselėtojų, tyrėjų. Vienas iš jų – Petras Venantas Mačiekus (g. 1937 m. gegužės 13 d. Rokiškio vlsč., Močiekų k.) – ekonomistas, kraštotyrininkas. Mokslinių darbų pagrindinės sritys – Lietuvos ekonomikos istorija, lietuvių papročių teisė. Taip visuotinai priimta rašyti spausdintuose bei internetiniuose enciklopediniuose tekstuose. Šios dvi paralelės formuoja 75-erių metų jubilieato gyvenimo ir darbuotės Lietuvai kelią.

Pirmiau buvo pasirinkta ekonomika, kurią studijuoti Vilniaus universitete pradėjo 1959 m., po mokyklos baigimo keletą metų pasidarbavęs tėviškėje, įgijęs gyvenimiškosios patirties ir supratimo. Sėkmingai baigęs studijas, keletą metų padirbėjęs „Sigmos“ susivienijime, 1968 m. V. Mačiekus grįžo į savąjį fakultetą, jau visam laikui su universitetu susiedamas tolesnes darbo ir visuomeninę veiklas. Tuo metu jaunas dėstytojas Ekonomikos mokslų

fakulteto studentams buvo ne tik tas, kuris atskleidžia specialybės paslaptis, bet ir tas, kuris išveda į sekmadienių žygius, nustebindamas keliautojo ištvermingumu, Lietuvos istorijos ir kultūros paveldo pažinimu, enciklopedine datų ir faktų atmintimi. Vos tik tai 1970 m. pavasarį buvo įkurta Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuva, tų pačių metų rudenį suburtas studentų ekonomistų kraštotyros būrelis su dėstytoju Mačiekumi jau keliavo kartu su kitais į pirmąją ekspediciją po šilinių dzūkų kaimus Marcinkonių apylinkėse. Iš tų kaimų dainyno buvo sulipdytas pirmasis Ramuvos dainynėlis, lydėjęs visas ramuviškių kartas. Daugeliui, ypač iš miestų kilusių, studentų tai buvo neįkainojama pažintis su savosios tautos paveldo sergėtojais. Dzūkų draugingumas ir palankumas daug kartų vėliau padėdavo jiems patiems, jau mokytojams, dėstytojams, nuspręsti, kurlink vesti savo studentus ir mokinius, kad ir šiems pritiktų, ir pasilikėtų mus palaikančioji tautiškumo dvasia.

Venantas – ne miestelėnas. Kaime išaugusio jo nestebino nei žemės ūkio darbai bei padargai, nei bendruomeniškas gyvenimo ir sugyvenimo būdas, iš vaikystės patirtas, žinomas. Toks pat suprantamas per savosios giminės žmones ir pamėgimas dainuoti, pasakoti. Jam greičiau sekėsi pagauti regioninius, socialinius skirtumus: tarkim, anot jo, Dzūkijoje žmonės mielai kalbės apie viską, daug sužinos apie tave patį, bet mažiausiai pasakys apie tai, ko klausiami. Ne iš blogos valios – tiesiog dėl savo ekspresyvios prigimties. Žemaičius sunku prisikalbinti, bet kartą radus bendrą kalbą jos jau nebestinga. Su suvalkiečiais šneka taupi ir brandi. „Žmonės supranta, kad tai – reikalingas dalykas. Jie sugeba susikaupti ir konkrečiai, gražiai papasakoti“, – sakė kalbėdamasis su Vilkaviškio r. Pilviškių bendruomenės šviesuoliais apie ketinimą išleisti šios vietovės monografiją, mat turįs „tokį įsipareigojimą, kad būtų parengtos knygos iš tų vietų, kur buvo ekspedicijos“. Dar 1981-aisiais, aptariant Pilviškių krašte pasibaigusią ekspediciją, buvo kalbama apie reikalingumą išleisti knygą. Gera paskata pastaruoju metu – iš Pilviškių seniūnijos Pančekių kaimo kilusios vilnietės, taip pat ekonomistės, kraštotytrininkės Marijos Giraitytės iniciatyva. Beje, viena iš pirmųjų „Versmės“ leidyklos leidžiamos serijos „Lietuvos valsčiai“ monografijų, sudarytų ir redaguotų V. Mačiekus, po „Dieveniškų“ (1995 m.) buvo taip pat iš Suvalkijos: „Sintautai. Žvirgždaičiai“ (1996 m.). Po to pajudėjo „Obeliai. Kriaunos“ (1998 m., pakart. leid. 2009 m.), „Žagarė“ (1998 m.), „Plateliai“ (1999 m.), „Tauragnai“ (2005 m.), „Panemunėlis“ (2011 m.) – visoms joms pamatus paklojo Vilniaus universiteto kraštotytrininkų ramuvos 1970–1995 m. organizuotos 26 kompleksinės ekspedicijos. Vėl po daugelio metų teko sugrįžti, pakartotinėmis ekspedicijomis papildyti trūkstamas žinias, kad išeitų solidžios knygos. Kai

buvo rengiamos monografijos „Širvintos“, „Žiobiškis“ (2000 m.), „Vepriai“ (2010 m.), Vilniaus universiteto kraštotytrininkų ramuva kaip oficiali organizacija jau nebeegzistavo, tačiau jos išugdyti ramuviškiai niekur nedingo – ne vienas jų išsiruošė į talką savo mylimam vadovui, studentišku laikų „vadų vadui“. Savaime suprantama, jog tie – stropiausi jo mokyklos mokiniai. O mokyklos būta rimtos.

Kai dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių anuometinės VU kraštotytrininkų ramuvos kūrėjui, pirmajam vadovui Jonui Trinkūnui teko pasitraukti, jis su tuometinių studentų atstovu, dabar žinomu poetu Vladu Braziūnu atėjo pas Venantą prašyti perimti vadovavimą klubui, kad šitaip gražiai pradėtas, toks reikalingas darbas turėtų tęsinį. Tapęs vadovu V. Mačiekus šalia pirmadienio vakarų, kuomet buvo mokomasi iš ekspedicijų parsivežtų, ateinančių į klubą studentų iš savo tėviškių atsineštų dainų, šokių, žaidimų, įvedė ir ketvirtadienių – įdomių, turiningų paskaitų vakarus. Manychiau, jog čia ekonomisto patirtis pašnibždėjo, kad veiklos brandai reikia apčiuopiamų, išmatuojamų, įvertinamų rezultatų. Universiteto misija apskritai – parengti studentus mokslo tyrimų darbui – labai konkrečiai ir sklandžiai sutapo su ketinimais ramuvoje sustiprinti parengiamosios mokslui veiklos dalį. Juk filologų bei istorikų, kuriems pagrindinių studijų metu yra galimybė įgyti kraštotyrinės medžiagos rinkimo pagrindus, klube, nors ir keista, dalis mažėjo bendram narių skaičiui tolydžio gausėjant. Kiti ateinantieji buvo matematikai, fizikai, biologai, ekonomistai, medikai ir kitų specialybių universiteto studentai, kuriuos čia reikėjo supažindinti su dialektologija, etnografijos, tautosakos, kultūros istorijos pradmenimis ir šių tekstų užrašymo metodika. Įdomu tai, kad matematikai ir fizikai tapo entuziastingiausiaisiais etnografinės medžiagos rinkėjais, matyt, dėl polinkio tikslie-

siems mokslams gebančiais teisingai, be spragų užpildyti gautas anketas. Tačiau ir jiems, ypač kilusiems iš miestų, labai svarbios buvo lietuvių tradicinės medžiaginės ir dvasinės kultūros žinios. Tokių žinių spragoms užpildyti imti organizuoti etnografinių paskaitų ciklai. Paskaitininkus pavykdavo prisikalbinti žinomus, gerbiamus ir geranoriškus. Savo patirtimi ir atradimais dalijosi Antanas Stravinskas, Aldona Stravinskienė, Izidorius Butkevičius, Gintautas Česnys, Julius Juzeliūnas, Eugenija Šimkūnaitė, Libertas Klimka, Emanuelis Zingeris. Ne vieną paskaitą yra skaitę Angelė Vyšniauskaitė, Pranas Kulikauskas, Vida Kulikauskienė, Regina Merkienė (Mačiekus Venantas, 2009. Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos kompleksinės ekspedicijos: folkloro rinkimo ir tautiškumo ugdymo patirtys, *Tautosakos darbai* XXXVII: 198–212). Paskaitininkai Vacys Milius, Jonas Mardosa ir sociologė Anelė Vosyliūtė vėliau tapo ištikimiausiais ekspedicijų bendražygiais, konsultantais.

Ypač gilus dvasinis ryšys siejo su V. Miliumi, daugelį metų nepamainomu kompleksinių ekspedicijų etnografinės medžiagos rinkėjų grupės vadovu, kuriam, pradėdant ekspediciją, būdavo suteikiama neribotai laiko įžanginei paskaitai apie tiriamosios vietovės etnokultūrinius savitumus. Abiejų vadovų dėka etnografijos temoms ekspedicijoje buvo skiriama daugiausia dėmesio, nors tuomet diplomatiškai būdavo atiduodama ir duoklė oficialiajai opinijai (*Kas Dievo – Dievui, kas ciesoriaus – ciesoriui*): užrašinėjami revoliucionierių ir karo veteranų atsiminimai, nurašinėjami kolūkių ekonomikos rodikliai ir pan. Dalį tos pareigos prisiimdavo ir vadovas ekonomistas. Tikruosius ekspedicijų rezultatus iškalbingai liudija suvestinė pranešimų, kuriuos klubo nariai yra skaitę VU studentų mokslinės draugijos konferencijose. Taigi, 1980–1988 m. ramuviškai perskaitė 263 pranešimus, iš jų 163 – etno-

grafijos temomis, o likusieji išdalinti istorijos, tautosakos, gamtotyros ir sociologijos sekcijoms. Perskaitę pranešimus studentai visą tekstinę žaliavą, perrašytą ir sutvarkytą, atiduodavo vadovui, kurio rūpesčiu ekspedicijų etnografinė medžiaga (apie 15 tūkst. rankraščių puslapių) saugoma Istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, prieinama autoriams, apsisprendusiems iš jos parašyti dar vieną straipsnį (dabar jau vietovių monografijoms). Pats Venantas, be abejo, Vacio Miliaus paskatintas irgi perėjo į etnopaveldo tyrėjų gretas, pasirinkdamas itin keblią ir mažai tyrinėtą papročių teisės tematiką. Iki šiol daugiau ja domėtasi tik prieškarinės Lietuvos teisininkų, šiek tiek klausimų buvo įdėta į J. Būtėno parengtą klausimyną, tačiau kokių nors apibrėžtų išvadų taip ir nepadaryta, nes, anot teisės istoriko B. Fridmano, sunku rasti tiesą ten, kur kiekvienas papročių teisės postulatus stengiasi perteikti sau palankia linkme. V. Mačiekui XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje tenka išklausti ir išklausti jau praėjusių, nebeaktualių šiandienos žmogui papročių teisės refleksijas, gal todėl mažiau tendencingas, nors gerokai primirštas. Jo paties, konsultuojantis su prof. V. Miliumi ir kitais specialistais, parengta iki pusantro šimto klausimų, kuriems išsiaiškinti pokalbis su vienu pašnekovu gali užtrukti apie tris ir daugiau valandų. „Yra tokia situacija, kad dabar žinias apie papročius gali rinkti tik specialistas. Iš nuotrupų jam tenka atsirinkti tai, kas svarbu“, – sako papročių teisės tyrinėtojas, žinovu tapęs per kelius pastarųjų dešimtmečių nepailstamą triūsą. O gal... ir per savo pirmosios specialybės įdirbį? Paskaitykime keletą temų iš Vilniaus universitete V. Mačiekaus dėstomo Mikroekonomikos teorijos kurso internetinio paskaitų konspekto: *Paklausos ir pasiūlos modelis, vartotojo elgesio modeliavimas, pusiausvyra mainuose...* – labai jau jos siejasi

su paprotine tvarka ir tradicinio bendrabūvio reikalavimais. Savaimė suprantama, tai – tik intriguojantis ekskursas, nepasiteiravus paties tyrėjo intencijų ir aplinkybių, lėmusių pasirinkimą.

Vis dėlto galimų paralelių prašosi su bendraautoriais parengtos Lietuvos ekonomikos istorijos knygos: „Lietuvos taupomasis bankas“ (1999 m.), „Kelias nuo Žemės banko iki Lietuvos žemės ūkio banko“ (1999 m.), „Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas 1940–2000 m.“ (2000 m.). Juolab tokių rasime ir didžiajame gyvenimo kūrinyje – „Lietuvos valsčių“ monografijų serijoje, kur temų gausume neprapuola aprašomų vietovių ekonominės būklės charakteristikos. Be minėtų

monografijų, be ankstesnių įsipareigojimų visoms buvusioms Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos kompleksinių ekspedicijų vietovėms, parengtos ir laukia savo laiko „Juodupė“, „Jūžintai. Rageliai“, „Kamajai“, „Panemunis“. Tai – Jono Basanavičiaus premijos laureato (1997 m. kartu su Jonu Trinkūnu) garbės pažadas savo tėviškės žmonėms, 2007 m. išrinkusiems jį Rokiškio rajono garbės piliečiu. Tik Pandėlio monografija rūpinasi kitas sudarytojas, Albinas Jasiūnas, o Aleksandravėlė, Čedasai ir pats Rokiškis ar ne tų pačių rankų tebelaukia?

Kaip matyti, darbingas bus ir ketvirtasis ekonomisto, kraštotyrininko amžiaus ketvirtis. Duok, Dieve, sveikatos bei ištvėmės.

Grażina Kadžytė